

„CONSUMMATUM EST”

*Négyszáz éve történt Németalföld devolúciója a spanyol koronára
(1621) – Habsburg Albert főherceg személyének jelentősége a magyar
alkotmánytörténet felől nézve**

LIKTOR Zoltán Attila
megbízott oktató (PPKE JÁK)

*„Azok az országok engem illetnek,
még hozzá saját jogon, mint ősi hitbizomány”
(Habsburg III. Fülöp)*

1. Bevezetés

A Szépművészeti Múzeum kincsei között található egy festmény „*Albert főherceg a ravatalon*” címmel. A 17. század eleji németalföldi alkotás Habsburg Albert főherceg, magyar- és cseh királyi herceg, németalföldi társuralkodó (1598–1621) felravatalozását örökíti meg. A császári pompa keretében lezajlott brüsszeli temetési menetről részletes korabeli (1623) beszámoló készült – *Pompa funebris optimi potentissimiq. principis Alberti Pii Archiducis Austriae, Ducis Burg. Bra. etc.* –, benne a ceremóniáról szóló ábrázolások tucatjaival. A Budapesten látható alkotás művészettörténeti feltárása magyar- és angol nyelven is megtörtént,¹ de a megörökített eseménnyel magával a nemzetközi történetírás is foglalkozott már korábban.² E műalkotás(ok)

* Ez a tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

¹ TÁTRAI Júlia – LENGYEL László: Albert főherceg (†1621) a ravatalon. In: CZÉRE Andrea (szerk.): *A Szépművészeti Múzeum közleményei*. Budapest, 2008. 249–266., ugyanők angolul is.

² Margit THÖFNER: Funerales apropiados para los Duques de Borgoña. Las obsequias celebradas en Bruselas para el emperador Carlos V (1558) y el archiduque Alberto (1622). In: Krista De JONGE – Bernardo J. GARCÍA GARCÍA – Alicia ESTEBAN ESTRÍNGANA (ed.): *El legado de Borgoña Fiesta y Ceremonia Cortesana en la Europa de los Austrias (1454–1648)*. Fundación Carlos de Amberes, 2010. 653–672.

által ábrázolt esemény azonban nemcsak nemzetközi, de hazai politika- és jogtörténeti szemszögből is jelentős: egyrészt a főherceg személye kiváló példa a Habsburg-ház két ágának, a „spanyolnak” és az „osztráknak” együttműködésére, másrészt Albert magyar trónra való jelöltségének ötlete többször is előkerült a 17. század első két évtizedében, harmadrészt pedig Németalföld visszaháramlása a spanyol koronára kulcsfontosságú jogi aktus, nemcsak a spanyol, de a magyar alkotmánytörténet felől nézve is.³ A vonatkozó releváns forrás(kiadás)ok – így a németalföldi adománylevelével (1598), III. Fülöp spanyol király végrendelete (1621), a főherceg temetési szertartásának (1622), valamint a visszaháramlás (*devolutio*) korabeli leírása – köszönhetően a digitalizáció előrehaladásának ma már könnyedén elérhetők a kutató számára. A Habsburg-ház 16–17. századi korszakának kutatása, azon belül is a „két ág” a *senior* vagy „spanyol” és a *junior* vagy „osztrák” közötti összeköttetés feltárása az utóbbi évtizedekben a virágkorát éli,⁴ amelybe már a magyar történetírás is aktívan bekapcsolódott.⁵ Csak a hazai alkotmány- és jogtörténetírás nem vette még fel a fonalat e téren, és mutat évtizedes – ha nem évszázados – lemaradást. Jelen tanulmányban ennek a történetnek egy kisebb – de közel sem jelentéktelen – szeletét kívánom bemutatni, Németalföldnek Habsburg Albert főherceg halála (†1621) következtében a spanyol koronára történő visszaháramlását, amely betekintést enged a spanyol hitbizomány („*mayorazgo*”) világába. Röviden foglalkozom továbbá a főherceg 1618-ban kelt – egyértelműen hitbizományi ihletettséggű – (magyar) trónigényéről való lemondó nyilatkozatával, amely teljes egészében ugyancsak a rendelkezésünkre áll. Németalföld (*Flandes*) és az uralkodó főhercegi pár (Albert és Izabella) kapcsolatáról, szerepükről az utóbbi év(tized)ekben jelentős munkák láttak napvilágot a nemzetközi historiográfiában.⁶ Négy száz esztendeje, hogy a tartomány visszazállott a spanyol koronára, amely éppen akkor követke-

³ LIKTOR Zoltán Attila: Albert és Izabella – egy főhercegi pár Németalföldön (1598–1621). Egy spanyol adomány és a Pragmatica Sanctio összefüggései. *Pázmány Law Working Papers*, 2020/3. 1–12.

⁴ Kiemelendő közülük is elsősorban: José MARTÍNEZ MILLÁN – Rubén GONZALEZ CUERVA (ed.): *La Dinastía de los Austria – las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio*. Madrid, Ediciones Polifemo, 2011.

⁵ MONOSTORI Tibor: A Magyar Királyság helye az Ausztriai Ház országai között az európai spanyol hegemonia korában (1558–1648). *Századok*, 143. évf., 2009/5. 1023–1062.

⁶ Werner THOMAS – Luc DUERLOO (ed.): *Albert & Isabella, 1598–1621*. Brepols, 1998.; Werner THOMAS: Los Archidukes Alberto e Isabel Clara Eugenia y el proceso de recuperación dinástica en los Países Bajos Meridionales (1598–1633). In: Antonio de BÉTHENCOURT MASSIEU (ed.): *IV Centenario del ataque de Van der Does a las Palmas de Gran Canaria (1999): Coloquio Internacional „Canarias y el Atlántico, 1580–1648”*. Cabildo Insular de Gran Canaria, 2001. 287–308.; Werner THOMAS: La corte de los archidukes Alberto de Austria y la infanta Isabel Clara Eugenia en Bruselas (1598–1633): una revisión historiográfica. In: Manuel HERRERO SÁNCHEZ – Ana CRESPO SOLANA (coord.): *España y las 17 provincias de los Países Bajos: una revisión historiográfica (XVI–XVIII)*. Universidad de Córdoba, Servicio de Publicaciones, 2002. 355–386.; Luc DUERLOO: Clearing Dynastic Debts Archduke Albert and the Logic Behind the Oñate Treaty. In: José MARTÍNEZ MILLÁN – Rubén GONZALEZ CUERVA (ed.): *La Dinastía de los Austria – las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio*. Vol. 1. Madrid, Ediciones Polifemo, 2011. 533–550.; Cordula van WYHE: *Isabel Clara Eugenia. Female Sovereignty in the Courts of Madrid and Brussels*. Centro de Estudios Europa Hispánica – Paul Holberton Publishing, 2011.; Luc DUERLOO: *El archiduque Alberto. Piedad y política dinástica durante las guerras de religión*. Madrid, 2015.

zett be a harmincéves háború forgatagában – a tizenkét éves béke (1609) lejárta után –, amikor a holland tartományok és a Spanyol Monarchia újra egymásnak feszültek a csatatereken. Jelen tanulmányban nem a politika- vagy hadtörténettel, hanem sokkal inkább a jogi vonatkozásokkal, a visszaháramlás jogi jelentőségével, a spanyol hitbizománnyal („*mayorazgo*”), illetve III. Fülöp spanyol uralkodó végrendeletének (1621) e vonatkozásaival, továbbá a főhercegnek a magyar trónigényéről történt lemondó nyilatkozatával kívánok foglalkozni.

2. Albert főherceg a spanyol korona szolgálatában

Albert 1559-ben Habsburg Miksa főherceg és Habsburg Mária infánsnő gyermekeként látta meg a napvilágot Bécsújhelyen. A Habsburgok mindkét ága – érzelmileg és kulturálisan is erősen kötődött a spanyol földhöz, a későbbi császári pár gyermekei közül a hatvanas években (1563–1571) Rudolf és Ernő főhercegek II. Fülöp spanyol király (1556–1598) madridi udvarában nevelkedtek,⁷ bár ez ellen a magyar rendek határozottan felléptek, és ennek – az országgyűlésen – hangot is adtak.⁸ II. Fülöp király maga is számolt azzal, hogy Rudolf vagy Ernő főherceg – valamelyik leányának a kezét elnyerendő – követhetné a trónon, ha neki nem maradna fiúörököse.⁹ A két főherceget – részben talán a magyar rendek nyomására is – visszahívták Bécsbe, de csak azt követően, hogy nővérük, Anna főhercegnő – II. Fülöp király negyedik hitveseként – 1570-ben spanyol királyné lett. Albert és Vencel főhercegek spanyol udvarba küldésére is ennek okán – tehát Rudolf és Ernő főhercegek visszatérése miatt – kerülhetett sor.¹⁰ Anna királyné nem sokkal azt követően (1571) a spanyol király, illetve báró Adam von Ditrichstein madridi császári követ jelenlétében aláírt egy nyilatkozatot, amelyben

⁷ Rubén GONZÁLEZ CUERVA: From the Empress to the Ambassador: the “Spanish Faction” and the Labyrinths of the Imperial Court of Prague, 1575–1585. *Librosdelacorte.es* 7., n. 2. (2015) 11–25. 14. „the majority of Maximilian and Mary’s children received a Spanish education. Mary raised the two daughters, Anne and Isabella, as Spanish princesses, while four of six male descendents were sent to the court of Madrid to learn the majestic style of their uncle Philip II.”

⁸ *CJH*. 1569. évi XXXIII. tc. „Rudolphum et Ernestum archi-duces Austriae, ex Hispaniis revocari, et alterum in Hungaria collocari, petunt status”.

⁹ María José RODRÍGUEZ SALGADO: “I loved him as a father loves a son... Europe, damn me then, but I deserve his thanks”: Philip II’s relations with Rudolf II. In: MARTÍNEZ MILLÁN –GONZALEZ CUERVA (ed.) Vol. 1. i. m. 350. „Rudolf must have left Spain with very mixed feelings. From a young age, in the imperial court, he had been taught that he would one day wear the imperial crown, the most elevated title in the world, and so become the head of Christendom, as well as head of the house of Habsburg. When he arrived in Spain the Portuguese ambassador was struck by the twelve-year old’s great authority – “tem autoridade domem”. That sense of majesty and power must have deepened over the following years when he was regarded and treated as the heir to the Spanish Monarchy. He was groomed to succeed to two great empires. The birth of his cousin-nephew, Fernando, in 1571 displaced him from the succession. At the very least he must have felt disappointed and one wonders if this explains why, for a time, he refused to write to Philip II. For his part, the king continued to use paternal language. He instructed his ambassador to congratulate Rudolf on his coronation as king of Hungary and to say that: “he will find in me all the favour and support he would have if he were my son, for that is what I consider him to be”.

¹⁰ Pilar VARELA LEDO: *Relación verdadera del recibimiento que la ciudad de Burgos hizo a la reina doña Anna de Austria en 1570*. A Coruña, Sieale, 2016.

lemondott a magyar- és a cseh trónigényéről és „jogáról”, az ünnepélyes eseményen jelen volt Albert és Vencel főherceg is.¹¹ Mivel Anna királyné négy fiúgyermeket is szült a hetvenes években a spanyol királynak, a spanyol udvarban maradó főhercegek ottani tartózkodása fölöslegessé vált, így mindkettőt egyházi pályára adták. Vencel a Kasztíliai Máltai Lovagrend nagyperjeli tisztét kapta meg (1577) nagybátyjától, de a következő évben fiatalon váratlanul elhunyt, sírja az infánsok panteonjában az Escorialban található, Fülöp király még testamentumában is megemlékezett róla.¹² Albert ugyanabban az évben (1577) bíborosi kalapot kapott a pápától, majd Portugália – 1580-ban II. Fülöp által történt elfoglalását követően – alkirálya és főinkvizítora lett (1583–1593).¹³ Alkirályi méltóságából Fülöp azért hívta vissza unokaöccsét, hogy az elfoglalhassa a közben megüresedő spanyol primási széket, így 1594-ben toledói érsek lett, a székesegyházban található érsekek képtárában a mai napig látható a főhercegbíboros portréja, rajta címerével, benne az Árpádok vörös-ezüst sávós szimbólumával. Új egyházi méltóságában azonban nem sokáig ülhetett meg, mivel a következő évben (1595) elhunyt bátyja, Ernő főherceg németalföldi kormányzó (1593–1595),¹⁴ és mivel az ottani szokás(jog) azt követelte meg, hogy a királyi családból való személyek álljanak a kormányzat élén, így Madridban egy, már kipróbált és megbízható emberre, Albert főhercegre esett a választás, és meg is történt a kormányzói kinevezése (1596).¹⁵ Mivel azonban az akkor már évtizedek (1568) óta dúló fegyveres konfliktust elszenvedő tartomány pacifikálását továbbra sem sikerült elérni, ezért arra az elhatározásra

¹¹ *Archivo General de Simancas, PTR, LEG, 57, DOC. 99.* „Acta de renuncia de Ana de Austria a su derecho a los bienes paternos y maternos por la dote recibida de su padre, el Emperador Maximiliano II, al casarse con Felipe II”. „D. Anna Hispaniarum Regina Catholica eius uxore, nata Regina Hungariae et Bohemiae, Archiducissa Austriae, Comitissa Tyrolis etc, in praesentia suarum Catholicarum Majestatum, domini baro Adam Dietrichstein Serenissimi ac potentissimi principis domini Maximiliani secundi Romanorum Imperatoris, etc. supremus cubicularius ipsiusque apud Catholicam Majestatem orator, serenissimum principum Alberti et Wenceslai filiorum suarum Caesareae Majestatum”.

¹² José RODRÍGUEZ DÍEZ: Epitafios del Panteón de Infantes del Monasterio del Escorial y sus fuentes bíblicas. El mundo de los difuntos: culto, cofradías y tradiciones. *San Lorenzo del Escorial*, 2014. 825–856.; Manuel FERNÁNDEZ ÁLVAREZ: *Testamento de Felipe II (1594)*. Madrid, 1982. 5. „como al presente lo estan, y en su compañía, los cuerpos de [...] archiduque Vencislao mi sobrino”.

¹³ Francisco CAEIRO: *O arquiduque Alberto de Áustria, Vice-rei e Inquisidor-mor de Portugal, Cardeal legado do Papa, Governador e depois soberano dos Países Baixos*. Lisboa, 1961.; Annemarie Jordan GSCHWEND: Archduke Albert of Austria as Viceroy of Portugal (1583–1593) in the shadow of Philip II „el rey lusitano”. In: THOMAS –DUERLOO i. m. 39–46.; Félix LABRADOR ARROYO: *La casa real portuguesa de Felipe II y Felipe III: la articulación del reino a través de la integración de las elites de poder (1580–1621)*. Tesis doctoral. Madrid, 2006.

¹⁴ Javier Hipólito VILLANUEVA: El trono de Polonia en disputa: el papel del archiduque Ernesto de Habsburgo, 1587–1592. *Tiempos Modernos*, Vol. 37., Iss. 2. (2018) 125. „En 1594 fue elegido por su tío Felipe II, en clave de una política dinástica que priorizaba a los príncipes «de la sangre», para hacerse cargo de la gobernación de los Países Bajos tras la muerte de su otro sobrino Alejandro Farnesio y también para casarse con su hija, Isabel Clara Eugenia”.

¹⁵ Federico GALLEGOS VÁZQUEZ: La Guerra de los Países Bajos hasta la tregua de los doce años. *Revista Aequitas*, Vol. 4. (2014) 233. „siguiendo su política de tener un gobernador de la casa de Austria, Felipe II nombraba como nuevo gobernador de los Países Bajos al archiduque Alberto, hermano del fallecido Ernesto y del emperador Rodolfo”.

jutott az uralkodó, hogy a területet – a spanyol koronától elszakítva – adományba adja leányának, Izabella Klára Eugénia infánsnőnek és Albert főhercegnek. A főherceggel ekkor letették a bíborkalapot és összeházasították az infánsnővel (1599), a főhercegi pár tehát – az adománylevél (*Acta de Cesión de 6 de mayo de 1598*) szerint – szuverén uralkodóként kezdte meg uralkodását a tartomány élén. Az egész kísérlet a fegyveres konfliktus lecsendesítésére irányult, amit a főhercegi pár minden eszközzel, erővel mint elődeik,¹⁶ de kifinomult udvari praktikákkal, **így** lovagrendekbe – különösen az Aranygyapjas rendbe¹⁷ – történő felvétellel,¹⁸ udvari mulatságokkal is próbált elérni.¹⁹ Albert főherceg maga is megkapta (1601) az Aranygyapjas rend jelvényét III. Fülöp királytól.²⁰ Az 1598-ban kelt *donatió*ban rögzített kondíciókkal magam már korábban foglalkoztam, jelen tanulmány középpontjában azonban – jogi látószögből – a hitbizomány, és a tartomány spanyol koronára történő visszaháramlása áll.

3. A spanyol hitbizomány (*mayorazgo*)

3.1. A *mayorazgo* III. Fülöp király végrendeletének (1621) tükrében

A hazai jogtörténetírásban a hitbizománynak elsősorban magánjogi oldala ismert az 1687. évi, illetve az 1723. évi szabályozás okán,²¹ amely – osztrák mintára – megengedte hitbizomány alapítását az arisztokratáknak, majd a köznemességnek, annak

¹⁶ José ELOY HORTAL MUÑOZ: *El manejo de los asuntos de Flandes (1585–1598)*. Tesis Doctoral. Madrid, 2004.; José Javier RUIZ IBÁÑEZ: La guerra cristiana. Los medios y agentes de creación de opinión en los Países Bajos españoles ante la intervención en Francia (1593–1598). In: HERRERO SÁNCHEZ–CRESPO SOLANA (coord.) i. m. 291–324., Hugo de SCHEPPER: Los Países Bajos y la Monarquía Hispánica: intentos de reconciliación hasta la tregua de los Doce años (1574–1609). In: HERRERO SÁNCHEZ–CRESPO SOLANA (coord.) i. m. 325–354.

¹⁷ Az Aranygyapjas rend nagymesteri tisztét II. Fülöp nem engedte át a főhercegi párnak természetesen, azt a fiágának tartotta fenn az uralkodó, amit III. Fülöp is csak akként értelmezett, hogy a németalföldi tagok felvételénél Albert főherceg véleménye nélkül nem dönt, lásd: Alicia ESTEBAN ESTRÍNGANA: El collar del Toison y la grandeza de España. Su gestión en Flandes durante el gobierno de los Archiduques (1599–1621). In: JONGE–GARCÍA GARCÍA–ESTEBAN ESTRÍNGANA (ed.) i. m. 503–557.

¹⁸ Francisco FERNÁNDEZ IZQUIERDO: Los flamencos en las órdenes militares españolas: algunas notas sobre la integración en el sistema nobiliario de la Monarquía Hispánica. In: HERRERO SÁNCHEZ–CRESPO SOLANA (coord.) i. m. 101–136.

¹⁹ Werner THOMAS: La fiesta como estrategia de pacificación en los Países Bajos meridionales. 1598–1621. In: De JONGE–GARCÍA GARCÍA–ESTEBAN ESTRÍNGANA (ed.) i. m. 268. „La imagen de la corte de los Archiduques como una corte en fiesta se relaciona, sobre todo, con el periodo de la Tregua de los Doce Años, que se inició con el alto el fuego de 1607 y que duró hasta abril de 1621. De hecho, las fiestas públicas de estos años se convirtieron, de alguna manera, en el símbolo por excelencia de este primer periodo de paz en cuarenta años, al que muchos consideraban el logro más importante del gobierno archiducal. En particular, las celebraciones y procesiones de 1615 en Bruselas han dejado una huella profunda en la memoria popular y en la historiografía nacional”.

²⁰ A rend tagjainak listáját lásd: Julian de PINEDO Y SALAZÁR: *Historia de la insigne orden del toyson de oro*. Madrid, 1787. 275. „Fue electo Caballero del Toyson año de 1601”.

²¹ PERES Zsuzsanna: *A magyar „hitbizományi” jog kezdetei*. Doktori értekezés. Pécs, 2009. 12. „Annak ellenére, hogy a hitbizomány elsősorban egy magánjogi, pontosabban öröklési jogi jogintézmény, kialakulásának oka nem az öröklési jogban keresendő. A „mayorazgo”-k ugyanis kezdetben elsősorban köz-

eredete viszont a spanyol (kasztíliai) közjogban gyökerezett. A hitbizomány lényege abban ragadható meg, hogy az egy olyan megterhelhetetlen, elidegeníthetetlen, feloszthatatlan és elválaszthatatlan vagyontömeg, amely valamely meghatározott öröklési rend (*primogenitura*, *senioratus* stb.) szerint egyetlen kézben összpontosul. Spanyol földön a trónbetöltés rendjét ez a hitbizományi („*mayorazgo*”) jogfelfogás határozta meg, amelyet a híres (13. századi) *Ley de las Siete Partidas* rögzített.²² E jogfelfogásban a férfiak és a nők is örökölhettek egy ágon és egy fokon belül ugyan a férfi primátusával, de a képviseleti elvvel, amely szerint a király leányától származó leányunoka is előbb örököl, mint a király öccse. Ezen jogszemlélet szerint a dinasztia saját jogon („*por derecho propio*”) bírja az országot, amit családi örökségnek tekintettek („*reinos y paisés patrimoniales*”), önmagukat pedig természetes úrnak („*señor natural*”) tartották, valamint az ország tulajdonosaként („*propietario de los dichos Estados*”) értelmezték. E felfogást a (spanyol) Habsburgok a 16. században kiterjesztették minden országukra, azaz úgy tekintették, mintha a Ház jogára alatt álló országok maguk is egy hatalmas családi hitbizomány volnának, ez a németalföldi adománylevél szövegéből világosan visszaköszön. E jogrend tehát nem is tette volna lehetővé, hogy megbontsák a korona egységét, és például a németalföldi területeket szuverén uralkodó(pár) alá rendeljék. Ilyen felosztásra politikai számítások mentén mégis sor került 1598-ban, II. Fülöp végrendeletében maga is hosszasan magyarázza, miszerint az politikai okokból történ(het)ik meg.²³ A *mayorazgo* értelmében ezek a területek az uralkodócsaládhoz tartoznak, de az uralkodó hatalma alatt állanak, ezek fölött tehát egyetlen személy

jogi jelentőséggel bírtak, hiszen az alapításnak a célja az volt, hogy a spanyol „ricoshombres” családokat a monarchiához, az államhoz hasonlóan megerősítse”.

- ²² Andrae de Portonariis: Las Siete Partidas glosadas por el licenciado Gregorio Lopez. Salamanca, 1555, Segunda Partida, Título XV, Ley II „como quier que los padres, comunalmente, auian piedad de los otros hijos, non quisieron que el mayor ouiesse todo, mas que cada vno dellos ouiesse su parte. Pero con todo esto los omes sabios, e entendidos catando el pro comunal de todos, e conociendo que esta particion, non se podria hazer en los reynos que destruydos non fuessen, segun nuestro Señor Jesu Christo dixo que todo reyno partido sería estragado touieron por derecho que el señorío del reyno no lo ouiesse sino el hijo mayor despues dela muerte de su padre. E esto usaron en todas las tierras del mundo, quiere que el señorío ovieron por linaje; e mayormente en el España. E por escusar muchos males aca escieron: e podrian aun ser hechos pusieron que el señorío del reyno heredassen siempre aquellos, que viniessen por la lina derecha. E porende establecieron, que si hijo varon, y non ouiesse, la hija mayor heredasse el reyno. E aun mandaron que si el hijo mayor muriesse, ante que heredasse, si dejasse hijo o hija, que ouiesse de su muger legitima, que aquel, o aquella ouiesse, e non otro ninguno. Pero se todos estos fallestiesse deue heredar el reyno, el más propinco pariente, que ouiesse seyendo ome para ello; non auiedo hecho cosa, por que lo deuiesse perder”.
- ²³ Testamento de Felipe II (1594) art. 31. „conformándome con lo que arriba tengo dispuesto y con las leyes destos reynos, que prohiben las enagenaciones, ordeno y mando, que el príncipe don Phelipe, mi hijo, después de mis días, no pueda en su vida enagenar cosa alguna de todos los dichos reynos, señoríos y estados, ni dividirlos ni partírllos, aunque sea en sus propios hijos, ni en otras personas algunas, excepto si por mayor servicio de nuestro Señor y respecto de la paz pública y para alivio destos reynos y mejor gobernación suya y de los Estados Baxos, pareciesse disponer dellos, dándolos en dote y casamiento a la infanta doña Isabel, mi hija, que sola esta desunión reservo y permito”.

uralkod(hat)ik, ez a Habsburg (spanyol) királyok testamentumában vissza-visszatérő fordulat, minden esetben csak egyvalaki örökölheti a koronákat.²⁴

III. Fülöp király testamentumában – amely valószínűsíthetően 1619 tavaszán-nyarán ölthetett végleges formát, de az aláírására és megpecsételésére csak 1621 márciusában került sor²⁵ – sokat foglalkozik a hitbizománnyal, a Spanyol Monarchia – amely per-se mint jogilag egységes állam nem létezett, azt az uralkodó(család) fogta egybe, a spanyol *conglomerado dinástico* kifejezés ezt hűen visszaadja – területi egységével. Kimondja, hogy örököse semmi esetre sem oszthatja fel országait, még saját gyermekei között sem.²⁶ Az öröklés tekintetében pedig a királyság ősi jogrendje szerinti ordó megtartását rendeli.²⁷ Megemlékezik arról, hogy Németalföld („*Países y Estados Baxos*”) egyértelműen politikai okokból, szigorú feltételek alatt, az ő hozzájárulásával szakított ki a spanyol koronától.²⁸ Rendeli, hogy abban az esetben, ha beállanának az adománylevélben rögzített kondíciók, akkor az, mint ősi hitbizomány szálljon vissza

²⁴ Testamento de Felipe II (1594) art. 29. „conformándome con lo que debo y soy obligado de derecho y por leyes y ordenamientos de mis reynos, señoríos y estados, nombre, establezco y instituyo por mi heredero y sucesor universal, en todos los dichos mis reynos, señoríos y estados...”

²⁵ Testamento de Felipe III (1621) XXVIII „El Testamento de Felipe III está datado en 30 de marzo de 1621, pocas horas antes de la muerte del Rey, que falleció a las nueve y tres cuartos de la mañana del día 31. Pero si se cerró en esta fecha, su redacción, sin duda, había tenido lugar dos años antes, en 1619. En efecto, una de sus cláusulas – la 35 – hace referencia a los catorce años cumplidos del Príncipe heredero; y en otro lugar – cláusula 38 – se alude a la posible descendencia del infante don Fernando; ahora bien, el Príncipe había nacido en Valladolid el 8 de abril de 1605; y el infante fue promovido al estado eclesiástico – cuando sólo contaba nueve años – el 22 de julio de 1619. Entre ambas fechas – 8 de abril y 22 de julio – del año 1619 debió de ser redactado, pues, el importante documento”.

²⁶ Testamento de Felipe III (1621) art. 36. „conformándome con lo que arriva tengo dispuesto y con las leyes destes reynos, que proiven la enagenación, ordeno y mando que el príncipe don Philipe, mi hijo, después de mis días, no pueda en su vida enajenar cosa alguna de todos los dichos reynos y señoríos y estados, ni dividirlos, ni partarlos, aunque sea en sus propios hijos, ni en otras personas algunas, y quiero que todas las ciudades y villas y otros qualesquier lugares, y las fortalezas términos y jurisdicciones en que por mi muerte sucediere permanezcan perpetuamente como inagenables y inpartibles en la Corona destes y los demás reynos, estados y señoríos, según que al presente lo están, en tal manera, que él ni sus sucesores, no puedan en todo ni en parte, enagenar lo susodicho, ni cossa alguna dello”.

²⁷ Testamento de Felipe III (1621) art. 37. „declaro y mando que el dicho Príncipe, mi hijo, y sus descendientes, y los que por mi muerte huvieren de suceder en mis reynos y señoríos, sucedan según y como está dispuesto por las leyes destes reynos, precediendo el mayor al menor, y el varón a la hembra en la misma línea y grado, sin que en esto aya duda ni contraversia alguna por la sucesión destes reynos, que está tan asentada y conocida, respeto de las personas a quien deven y pueden pertenecer los dichos reynos. Lo qual quiero y mando que así se guarde inviolablemente”.

²⁸ Testamento de Felipe III (1621) art. 34. „Por quanto el Rey, mi señor y padre, que Santa Gloria aya, después de haver consumido sus reals thesoros, patrimonio y hazienda y levantado grandes exercitos para estirpar las eregías y rebeliones de los Países y Estados Bajos, reconoció que, por vía de guerra y armas. La restauración desto tenía la dificultad que se beya por esperiencia, para remedio de lo qual, aconsejado de algunas personas religiosas y otros ministros de los dichos países, trató de darles dueño particular, que con su asistencia se redujesen las cossas a estado de paz y concordia y a exaltación de la Fee Cathólica y, entendiendo que esto tuviera la execución y efeto digno de su santo zelo, acordó que mi hermana, la serenísima infante doña Ysavel, casase con el serenísimo señor archiduque Alverto, mi tío, y porque los dichos estados pudiesen ser mejor gobernados, se trató se diesen en cierta forma y con ciertas condiciones en dote y mayorazgo, a los dichos señores infantes doña Isavel y archiduque Alverto,

reá, vagy az ő utódaira.²⁹ A spanyol király – főként kegyencének, Lerma hercegnek keze nyomát viselő – külpolitikai békekonceptiójának, a házasságpolitikával, illetve annak a sajátos spanyol trónöröklési renddel való szoros összefüggéseivel magam is foglalkoztam.³⁰

3.2. A hitbizományi felfogás nyomai Albert főherceg magyar trónigényéről való lemondó nyilatkozatában (1618)

Ez a *mayorazgo*-szemlélet ütközik ki a dinasztia két ágának a 17. század első két évtizedében a magyar trón betöltése kapcsán „kirobbant” vitájában is.³¹ A magyar jog szerint ugyan a Szent Koronára I. Ferdinánd fiági leszármazottai tarthattak (volna) igényt, akik közül a rendek szabadon választhattak maguknak királyt, a dinasztia azonban tisztán öröklési jogát vallotta, méghozzá elsőszülöttségi sorrendben. Abban viszont már vita volt a Ház két ágán belül, hogy melyik ág melyiket megelőzően „örökölhet”, amíg az „osztrákok” I. Ferdinánd egész fiágának jogát tekintették elsődlegesnek a spanyolt megelőzően, addig Madrid úgy érvelt, hogy II. Miksa fiágának kihalta után – megelőzve az I. Ferdinánd legkisebb fiától, Károly főhercegtől származó ún. stájer-ágot – a spanyol következik a leányági leszármazáson keresztül.³² (III. Fülöp spanyol

y porque esto no podía hacerse sin mi consentimiento y boluntad por ser los dichos Estados Bajos mayorazgo indivisible y inseparable desta Corona d’España”.

²⁹ Testamento de Felipe III (1621) art. 34. „Conviene saver que, en casso que muriesse sin hijos del dicho matrimonio, la dicha señora infante doña Ysavel y archiduque Alverto, los dichos estados se debolviesen a mí y a mi Corona y reynos y a mis sucesores, para que los tuviesemos y poseyésemos, según y como los tuvieron los dichos mis señores agüelo y padre. Y es assí, que por el estado que al presente tiene de heada la dicha señora infante doña Ysavel, yo traté de que las dichas provincias y Estados Vajos me jurasen y reconociesen para en el dicho casso de la disolución del dicho matrimonio, pues la esperanza de la decendencia havia cesado. Lo qual se a executado, como resulta de los reconocimientos y escrituras otorgadas por las dichas provincias. Conforme a lo qual, declaro y mando que, si bibiendo yo, o después de muerto, reynando el Príncipe mi hijo, o por su muerte (lo que Dios no permita) otro qualquiera de mis hijos o sucesores se disolviere el dicho matrimonio por muerte de qualquiera de los dichos Señores, mi hermana o tío, que desde agora para entonces, declaro y quiero, que se tenga entendido, que los dichos Estados an de pertenecerme a mí, y me an pertenecido por derecho propio y mayorazgo antiguo”.

³⁰ Bernardo José GARCIA: *La Pax Hispanica. Política exterior del duque de Lerma*. Leuven University Press, 1996.; LIKTOR Zoltán Attila: Hat menyegző, négy testamentum. A Habsburg-ház „osztrák” és „spanyol” ágának egysége a 16–17. században a spanyol királyok házasságpolitikája és végrendelete tükrében. In: BÁNDI Gyula (szerk.): *A sokoldalúság okán. Doktorandusz tanulmányok a Pázmány jogászképzésének 25. tanévében*. Budapest, Pázmány Press, 2020. 83–100.; LIKTOR Zoltán Attila: Bella gerant alii, tu felix Austria nube Menyegző(k) a Pax Hispanica (1598–1621) árnyékában. In: EL BEHEIRI Nadja – SZABÓ István (szerk.): *Viginti quinque annis: II. Emlékkonferencia Zlinszky János tiszteletére*, a PPKE JÁK 25. tanévében. Budapest, Pázmány Press, 2021. 361–376.

³¹ Magdalena S. SÁNCHEZ: A House Divided: Spain, Austria and the Bohemian and the Hungarian Successions. *Sixteenth Century Journal*, Vol. 25., Iss. 4. (1994) 887–903.

³² Tratado de Oñate, Id. Diego PERALTA – Antonio MARÍN – Juan de ZUÑIGA (ed.): *Coleccion de los Tratados de Paz, Alianza, Neutralidad, Garantia, Proteccion, Treuga, Mediacion, Acesion, Reglamento de Limites, Comercio Navegacion, etc. hechos por los Pueblos, Reyes, y Principes de España*. Parte II. Madrid, Reynado del Sr. Rey D. Phelipe III. 233. „Su Magestad Catholica se moviesse a ratificar la Renuncia hecha en 29 de Abril de 1571 por la Serenisima Reyna Ana Madre de su Magestad, mi Señora, en favor

király anyja, Anna főhercegnő II. Miksa császár elsőszülött leánya volt.) Ráadásul a spanyol és a császári udvar között a 17. század első két évtizedében meglehetősen hűvös volt a viszony, Madrid mind a Rudolf (†1612), mind pedig a Mátyás (†1619) utáni öröklés tekintetében is „bedobta” Albert főherceg utódlását.³³ Ennek a konfliktusnak a feloldására született meg végül az *Oñate-egyezség* (1617), amelyben kikötötték, hogy a stájer-ág a spanyolt megelőzően foglalhatja el a magyar- és a cseh trónt, ezzel a kérdéssel korábban már magam is foglalkoztam.³⁴ Az egyezés értelmében – stájer Ferdinánd főherceg utódlását biztosítandó – Albert főherceget is arra vette rá a családi szerződés értelmében bátyja, Mátyás császár, hogy mondjon le a magyar trónigényéről. Erre a magyar jog szerint ugyan nem lett volna szükség, hiszen a rendek e jognyilatkozat nélkül is törvényesen választhatták volna meg a stájer főherceget, mivel nem volt öröklési rend, azonban a dinasztikus felfogás – amely a *primogenitura* rendjében gondolkodott – ezt elengedhetetlennek tartotta. Mátyás császár már évekkel korábban is (1616) arról egyezkedett öccseivel, Albert és Miksa főhercegekkel, hogy tegyék meg ezt a lépést, de arra csak 1618-ban, a családi alku (*Oñate-szerződés*) tető alá hozását követően került sor. A nyilatkozat felidézi, hogy Mátyás – lévén, hogy sem neki, sem pedig két még élő öccsének nincs gyermeke – az interregnumot elkerülendő, az utódlás kérdésének elrendezéséről még idejében gondoskodni akar.³⁵ A császár saját elmondása szerint is ennek érdekében kezdett egyezkedésbe a spanyol uralkodóval és két öccsével,³⁶ aminek

de los descendientes varones del Emperador Ferdinando, de gloriosa memoria: y assimismo a ceder, y renunciar el derecho, que como a unico bisnieto de Ana Reyna de Vngria, y Bohemia, descendiente por la línea recta de su hijo primogenito el Serenissimo Maximiliano II Emperador le compete, o puede de qualquier modo competera dichos Reynos, y Provincias anexas en favor, y beneficio del Serenissimo Archiduque Ferdinando su amantissimo Primo, y Cuñado”.

³³ Jan Paul NIEDERKORN: Die Politik Spaniens in der Frage der Nachfolge der Kaiser Rudolf II. und Matthias. In: MARTÍNEZ MILLÁN–GONZALEZ CUERVA (ed.) Vol. 2. i. m. 1270. „Darüber, welcher Habsburger Rudolf auf dem Kaiserthron folgen sollte, war man am spanischen Hof keineswegs immer einer Meinung. Anfänglich war, wie erwähnt, Erzherzog Albrecht der eindeutige Favorit, und dieser ging nach seiner Übersiedlung nach Brüssel auch ernsthaft daran, sich die Krone zu sichern, was natürlich seine Beziehungen zu Rudolf nicht förderte”.

³⁴ LIKTOR Zoltán Attila: A trónbetöltés rendje a Magyar Királyságban a XVI–XVII. században az Oñate-egyezség (1617) tükrében. *Iustum Aequum Salutare*. XVI. évf., 2020/1. 163–192.

³⁵ HATVANI Mihály: *Monumenta Hungariae Historica I. Diplomataria IV.: Okmánytár a Brüsseli Országos Levéltárból és a Burgundi Könyvtárból. (1608–1652)*. [a továbbiakban *MHH IV.*] Pest, 1859. 437. „Dominus ac frater noster obseruandissimus consideratis temporum vicissitudinibus et interregnum periculis pro paterna cura et sollicitudine sua erga inclitum Hungariae regnum eidem de futuro rege atque successore, qui in eventum, quo Ma^{ias} sua Caesarea, sine liberis masculis legitimis et naturalibus in fata concederet, fasces et gubernacula capessat, clementer prouidere, nostramque personam iuxta laudabilem Regni consuetudinem circa regium sanguinem et ex singulari atque fraterno suo erga nos amore pro successore et rege futuro nominare cogitasset”.

³⁶ *CDTDP*. i. m. (1740) Reynado del Sr. Rey D. Phelipe III. Parte II. 252. „y haviendo por esta razón tratado primeramente con el Serenissimo Rey Catholico de las Españas Don Phelipe Tercero, nuestro muy charo Primo, y Sobrino, y despues con los Serenissimos Archiduques de Austria Maximiliano, y Alberto, nuestros muy charos Hermanos, para que resignassen, y cediessen al Serenissimo Archiduque Ferdinando nuestro muy amado Primo, el derecho que tenian, o podian tener al nuestros Reynos de Vngria, y Bohemia: finalmente lograda la cesion de uno, y otro Hermano, se consiguió, y alcanzó tambien la Renuncia”.

eredményeképpen azok le is mondtak stájer Ferdinánd főherceg – akit a császár még korábban (1615) fiává fogadott, amire az egyezségben többször is szövetszerű utalás történik („*nuestro Serenissimo Primo y Hijo Ferdinando Archiduque de Austria*”) – javára a magyar (és a cseh) koronáról.³⁷ Ennek Magyarország vonatkozásában főleg politikai értelemben volt jelentősége, közjogilag kevésbé. Beszédes, hogy a Corpus Jurisban – a II. Ferdinánd megválasztását becikkelyező rendelkezésben – még csak említés sincs az aktusról... Talán az elhúzódozó politikai alkudozás indította Ferdinándot arra, hogy 1621-ben kelt végrendeletében egyértelműen a hitbizományi felfogásnak megfelelően országait és birtokait feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul egy kézben rendelte örökíteni, ennek összefüggéseit a már korábban hivatkozott tanulmányomban részletesen elemzés tárgyává tettem.

4. A temetési menet

Albert főherceg 1621 nyarán (július 13.) hunyt el Brüsszelben, amellyel jogilag – az 1598-as adománylevél rendelkezésénél fogva – megtörtént a tartomány visszaháramlása (*devolutio*) a spanyol koronára, a temetésre azonban csak 1622 tavaszán (március) került sor. A császári pompával lezajlott eseményt burgund hagyományok szerint bonnyolították le, a szervezést maga Izabella főhercegné (immáron kormányzóként) irányította,³⁸ amely a közös nagyapjuk, V. Károly császár emlékének szentelt eseményhez (1559) volt mérhető, hiszen Albert – Mátyás után – a császári méltóságot is elfoglalhata volna.³⁹ Hat hetes gýaszidőszak vette kezdetét, Brüsszelben naponta háromszor

³⁷ Ferdinánd főherceg maga is utal rá az egyezségben, hogy a császár közbenjárására mondott le Fülöp az igényéről, *CDTDP*. i. m. (1740) Reynado del Sr. Rey D. Phelipe III. Parte II. 241. „Primeramente, que su Magestad Catholica a intercession de la Magestad Cesarea, renuncie el derecho, que como unico biznieto de Ana Reyna de Vngria, y Bohemia, por linea recta de Maximiliano II hijo primogenito de la misma Reyna Ana, tiene a la sucesion de dichos Reynos”, Miksa és Albert lemondását illetően lásd: *MHH IV*. i. m. 437. „Ex certa scientia, animo bene deliberato, sano atque maturo adhibito consilio, in eum euentum, quo Ma^{tas} sua Caesarea Ser^{num} Principem D^{num} Ferdinandum Regem Bobemiae, Archiducem Austriae, D^{num} patrualem n^{um} charissimum pro futuro successore et Rege Hungariae proponere, nominare ac declarare dignata fuerit, omnibus iuribus quae vel Nobis, vel dicto Ser^{mo} D^{no} Fratri n^{ro} Archiduci Alberto ad consequendam Regni Hungariae Coronam competere, aut futuro etiam tempore ulla ratione vel modo competere possent et nostro nomine et dilectionis suae, a qua sufficiente ad hunc actum mandato instructi sumus, vigore praesentium libere, sponte, plene et absolute cedimus atque renunciamus”.

³⁸ THOFNER i. m. 657. „el funeral del duque Felipe el Bueno en 1467 fue organizado con un esmerado cuidado y especial atención en los detalles por su hijo Carlos el Temerario. Esta tradición continuó ciertamente durante el periodo de los Austrias. En 1558, el principal organizador fue el rey Felipe II, que era, como Carlos el Temerario, hijo del difunto. En 1622 la ceremonia fue montada bajo el liderazgo de una hija de Felipe, la infanta Isabel Clara Eugenia, viuda del fallecido”.

³⁹ THOFNER i. m. 665. „Celebraba el hecho de que, a la muerte del emperador del Sacro Imperio en 1619 – que era también el último y más joven de los hermanos de Alberto –, el marido de Isabel había renunciado a sus derechos sobre las tierras patrimoniales de los Habsburgo austriacos. Y, en su lugar, había admitido como nuevo emperador a un sobrino de Alberto, Fernando de Estiria. Esto, a su vez, aclaraba de manera explícita por qué Isabel enterraba a su marido de acuerdo con la ceremonia imperial precedente celebrada en 1558. Alberto podía haber sido un emperador y por tanto merecía ser enterrado como tal”.

húzták meg a harangokat ekkor. Az eseményről részletes beszámoló készült – *Pompa funebris optimi potentissimiq. principis Alberti Pii Archiducis Austriae, Ducis Burg. Bra. etc* – benne a ceremóniáról készült ábrázolásokkal. A könyv első oldalán a főherceg fehér-fekete márványsíremléke tűnik fel, rajta a „*Pompa funebris optimi potentissimiq. principis Alberti Pii...*” felirat olvasható, felette pedig két – a halált jelképező – csontváz tartja Albert Aranygyapjas renddel körbefogott címerét. Felette két – a halhatatlanságot és az örökkévalóságot szimbolizáló – női alak tart a kezében egy – a saját farkába harapó – kígyót, benne a főherceg portréjával. Mellettük két oldalról a kegyességet jelképező golya és a hatalmat szimbolizáló oroszlán jelenik meg, mindkettő Albertet megtestesítve. Két oldalt egyházi és világi jelképek, pápai tiara, bíborosi kalap, püspöki süveg, és koronák foglalnak helyet, utalva egyházi és világi méltóságaira. A szertartáson magasrangú egyházi és világi hatalmasságok jelentek meg, a menetben a különböző fejedelmek képviselői, az udvari nemesség és a szegények is részt vettek. A könyv ezeket részletesen ábrázolja, látványosan visszaadva azokat a szimbólumokat, lobogókat, címereket, amiket a menetben vittek. A könyvben ábrázolt két herold öltözéke és a főherceg címereit tartalmazó lobogó teljes hűséggel adta vissza a valóságot, a mai napig megvan a heroldok által viselt ruha. A fehér-arany színű díszhintón a szabadságot megtestesítő nőalak ül, a kocsin sorban azok a lobogók amelyeket testvérétől, Mátyás császártól örökölt (volna), de azokat kegyesen átengedte unokaöccsének, stájer Ferdinánd főhercegnek.⁴⁰ Az első címer a magyar – az Árpádok vörös-ezüst sávos címere, a kettős kereszttel, amit a cseh korona ágaskodó fehér oroszlánja követ és csak azt követően a többi ország jelképe. A zászlók gyűrűjében országainak koronái, köztük a magyar és a cseh is.⁴¹ A palotából a nyolc órán át tartó menet a Szent Gúdula székesegyháznál ért véget, ahol a főbejárat fekete posztóval volt bevonva, két oldalt a főherceg nevének kezdőbetűje, mellette két, kezében kardot az ég felé tartó kar, fent középen pedig a főherceg Aranygyapjas rend jelvényével övezett címere. A ravatal mellett kiállították a négy nagyszülő – V. Károly és I. Ferdinánd császárok, valamint Avis Izabella császárné és Jagelló Anna királyné – portréját is.⁴² A szentmise után a végső nyughelyére vitték a koporsót, végezetül pedig a székesegyház kapujában emelt hangon háromszor kiáltották, hogy „fenséges Albert főherceg, uralkodó hercegünk halott! Éljen Fülöp úr, Spanyolország királya, a mi urunk!”⁴³ Ezzel megtörtént Németalföld átadása a spanyol korona képviselőinek, Izabellát unokaöccse, az új uralkodó,

⁴⁰ *Colección de Documentos inéditos para la historia de España*. Tomo XLIII, Madrid, 1863. 227. „veinte y siete estandartes, que distribuidos por el carro, significaban los reinos, ducados y provincias que heredó en Alemania por muerte del emperador Matías su hermano, y cedió gratis al emperador Ferdinando segundo, que hoy reina para mayor gloria de Dios, aumento de su iglesia y conservación de la Casa de Austria”.

⁴¹ *Colección de Documentos inéditos...* 227. „a los pies cantidad de bolsones derramando dinero, y delante un altar, y sobre ella coronas e insignias del imperio, la délos reinos de Hungría, Bohemia”.

⁴² *Colección de Documentos inéditos...* 230. „los cuatro cuartos de S. A. Serenísima, el emperador Fernando primero y su mujer la emperatriz doña Ana de Hungría, sus abuelos palernos y maternos, el emperador Carlos quinto, y la emperatriz doña Isabel de Portugal su mujer”.

⁴³ *Colección de Documentos inéditos...* 232. „El Serenísimo archiduque, duque de Borgoña, Brabante, etc., nuestro príncipe soberano, es muerto.” „Viva el rey don Felipe de las Españas nuestro señor”.

IV. Fülöp kormányzóvá nevezte ki, aki így még az 1633-ban bekövetkezett haláláig irányította a tartományt.

5. Összefoglalás

Németalföldnek, mint „ősi hitbizománynak” visszaháramlása a spanyol koronára látszólag ugyan messze van a magyar alkotmánytörténet horizontjától, közvetetten azonban, éppen a szoros dinasztikus kapcsolatok mentén a magyar trónbetöltés rendjére is hatással volt. Nemcsak Albert főherceg személye, aki kiváló példa a Madrid és Bécs közötti 16–17. századi látványos összeköttetésre, de maga a jogintézmény, a hitbizomány is jelentőséggel bír még a hazai alkotmánytörténet felől nézve is. Hiszen a spanyol királyoknak az azt hosszasan tárgyaló végrendelete, a különböző családi egyezségek és II. Ferdinánd császár-király testamentuma (1621) számos átfedést mutat e téren. Közvetetten tehát a Pragmatica Sanctio és az 1723. évi I–II. tc. is összefüggésbe hozható ezzel a spanyol jogintézménnyel.